

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш.УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ
ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ»

ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

№ 1(21) қаңтар-наурыз 2020
ISSN 2710-3994

Бас редактор:
Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы

Редакциялық алқа:

Абашин Сергей Николаевич – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Санкт-Петербургтегі Европа университеті (Ресей)

Абдырахманов Толобек Абылович – тарих ғылымдарының докторы, профессор, И. Арабаев атындағы Қызыл мемлекеттік университетінің ректоры. (Қырғызстан)

Аязан Бүркітбай Ғелманұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институты директорының орынбасары. (Қазақстан)

Әлімбаев Нұрсан – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік музейінің директоры. (Қазақстан)

Әбусейтова Меруерт Қуатқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Р. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының «Тарихи материалдарды зерттеу» орталығының директоры. (Қазақстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)

Голден Кэти Стромилл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Миссисипи өңірлік мемлекеттік университеті (Mississippi Valley State University) (АҚШ)

Кәрібаев Берекет Бақытжанұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, «Қазақстан тарихы» кафедрасының меңгерушісі. (Қазақстан)

Қожамжарова Дария Пернешқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің ректоры. (Қазақстан)

Кожирова Светлана Басиевна – саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Фудан Университетінің Қытай және Орталық Азияны зерттеу орталығының мен «Астана» ХҒК бірлескен директоры (Қазақстан)

Козодой Виктор Иванович – тарих ғылымдарының докторы, профессор. (Ресей)

Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Қазақстан)

Көмеков Болат Ешмұхамедұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Халықаралық қыпшақтану институтының директоры, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Матыжанов Кенжехан Ісләмжанұлы – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институтының директоры. (Қазақстан)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания)

Муртазаева Рахборхон Хамидқызы – тарих ғылымдарының докторы, Мирзо Ұлықбек атындағы Өзбекстан ұлттық университеті «Өзбекстан тарихы» кафедрасының профессоры. (Өзбекстан)

Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – PhD доктор, Гданьск қаласындағы Екінші дүниежүзілік соғыс мұражайының ғылыми қызметкері. (Польша)

Римантас Желвис (Želvy Rimantas) – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті (Литва)

Самашев Зайнолла Самашұлы – археолог, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Герман археология институтының корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Ә. Марғұлан атындағы Археология институты. (Қазақстан)

Сайлан Болат Санабайұлы – тарих ғылымдарының докторы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. (Қазақстан)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

Сыдықов Ерлан Бәтмашұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

Жауапты редактор:
Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы

Ғылыми редактор:
Қозыбаева Махаббат Мәлікқызы

Редактор:
Кубеев Рустем Жаулыбайұлы

Жауапты хатшы:
Қоңқабаева Арайлым

Техникалық хатшы:
Хумарзах Алтынбек

Главный редактор:
Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:

- Абашиин Сергей Николаевич – доктор исторических наук, профессор, Европейский университет в Санкт-Петербурге (Россия)
- Абдырахманов Толобек Абылович – доктор исторических наук, профессор, ректор Кыргызского государственного университета им. И. Арабаева (Кыргызстан)
- Алимбай Нурсан – кандидат исторических наук, профессор, директор Центрального государственного музея Республики Казахстан (Казахстан)
- Абусеитова Меруерт Хуатовна – доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Республиканского центра по изучению исторических материалов Института востоковедения имени Р.Б. Сулейменова (Казахстан)
- Абиля Еркин Аманжолович – доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)
- Аяган Буркитбай Гелманович – доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)
- Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Государственный университет долины Миссисипи (Mississippi Valley State University) (США)
- Исмагулов Оразак Исмагулович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (г. Нур-Султан, Казахстан)
- Карибаев Берекет Бахытжанович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий кафедрой истории Казахстана, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)
- Кожамжарова Дария Пернешовна – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Южно-Казахстанского университета им. М.Ауэзова (Казахстан)
- Кожирова Светлана Басиевна – доктор политических наук, профессор, содиректор Центра исследования Китая и Центральной Азии Фуданьского Университета и МНХ «Астана», руководитель Центра китайских и азиатских исследований (Казахстан)
- Козодой Виктор Иванович – доктор исторических наук, профессор (Россия)
- Кокебаева Гульжаухар Какеновна – доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч.Валиханова КН МОН РК (Казахстан)
- Кумекоев Болат Ешимхамбетович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, директор Международного института кипчаковедения Казахского национального университета имени аль-Фараби, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Казахстан)
- Матыжанов Кенжехан Слямжанович – доктор филологических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института литературы и искусства им. М. Ауэзова (Казахстан)
- Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания) Муртазаева Рахборхон Хамидовна – доктор исторических наук, профессор кафедры «Истории Узбекистана» Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека. (Узбекистан)
- Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – доктор PhD, профессор, главный специалист научного отдела Музея Второй мировой войны г. Гданьска (Польша)
- Римантас Желвис (Želvys Rimantas) – доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет (Литва)
- Самашев Зайнолла Самашевич – археолог, доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. Германского археологического института. Институт археологии им. А.Маргулана КН МОН РК (Казахстан)
- Сайлан Болат Санабаевич – доктор исторических наук, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)
- Сыдыков Ерлан Батташевич – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Казахстан)
- Таймагамбетов Жакен Кожажметович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК (Казахстан)

Ответственный редактор:
Каипбаева Айнагуль Толганбаевна

Научный редактор:
Козыбаева Махаббат Маликовна

Редактор:

Кубеев Рустем Джаулыбайулы

Ответственный секретарь:
Конкабаева Арайлым Нурболатовна

Технический секретарь:
Хумарзах Алтынбек

Editor-In-Chief:

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich

Members of editorial board:

- Abashin Sergei Nikolaevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, European University at St. Petersburg (Russia)*
- Abdyrakhmanov Tolobek Abylovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector of I. Arabaev Kyrgyz State University (Kyrgyzstan)*
- Alimbay Nursan – Candidate of Historical Sciences, Professor, Director of the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)*
- Abusseitova Meruert Khuatovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of the Republican Center for the Study of Historical Materials at R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies (Kazakhstan)*
- Abil Yerkin Amanzholovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)*
- Ayagan Burkitbai Gelmanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)*
- Golden Kathie Stromile – PhD, Mississippi Valley State University (USA)*
- Ismagulov Orazak Ismagulovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University (Kazakhstan)*
- Karibayev Bereket Bakhytzhonovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Department of History of Kazakhstan, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)*
- Kozhamzharova Daria Perneshovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NAS of the Republic of Kazakhstan, rector of the M. Auezov South Kazakhstan University (Kazakhstan)*
- Kozhirova Svetlana Bassieva – Doctor of Political Science, Professor, Co-Director of the Center for the Study of China and Central Asia of Fudan University and the International Scientific Complex of the National Company "Astana", Head of the Center for Chinese and Asian Studies (Kazakhstan)*
- Kozodoi Viktor Ivanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor (Russia)*
- Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, chief researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MES RK (Kazakhstan)*
- Kumekov Bolat Eshmukhambetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Director of the International Institute of Kipchak Studies of the Al-Farabi Kazakh National University, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)*
- Matyzhanov Kenzhekhan Slyamzhanovich – Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of M. Auezov Institute of Literature and Art (Kazakhstan)*
- Morrison Alexander – PhD, Professor, University of Oxford (UK)*
- Murtazayeva Rakhborkhon Khamidovna – doctor of Historical Sciences, Professor at the Department of «History of Uzbekistan» of Mirzo Ulugbek National University of Uzbekistan. (Uzbekistan)*
- Panto Dmitri – PhD, researcher at the Museum of the Second World War in Gdansk (Poland)*
- Rimantas Želvys – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University (Lithuania)*
- Samashev Zainolla Samashevich – archaeologist, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of German Archaeological Institute. A. Marghulan Institute of Archeology CS MES RK (Kazakhstan)*
- Sailan Bolat Sanabayevich – Doctor of Historical Sciences, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)*
- Sydykov Erlan Battashevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Rector of L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)*
- Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)*

Executive Editor:

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna

Scientific Editor:

Kozybayeva Makhabbat Malikovna

Editor:

Kubeyev Rustem Dzhaulybayevich

Executive Secretary

Konkabayeva Arailym Nurbolatovna

Technical secretary:

Khumarzak Altynbek

ҒТАХР / МРНТИ / IRSTI 03.20.

ТАНЗИМАТ РЕФОРМАЛАРЫНА ЕУРОПАЛЫҚ ЖҮЙЕНІҢ ЫҚПАЛЫ ЖӘНЕ МҰСТАФА РЕШИД ПАША

Абдукадыров Н.М.¹, Нұсқабай П.П.², Сабанчиева Ж.М.³

¹Ph.D. әл-Фараби ат. Қазақ Ұлттық Университеті

²Ph.D. әл-Фараби ат. Қазақ Ұлттық Университеті

³әл-Фараби ат. Қазақ Ұлттық Университетінің магистранты

Аңдатпа. *Kıpıçne.* Осман империясының тарихында XIX ғасыр «Реформалар ғасыры» деген атпен тарихқа енді. Империя өзінің бұрынғы күш-қуатын қайта тіктеп, заманауи саяси-тарихи процеске ілесуге тырысты. Басты себеп, империя көп салада өзімен алыс-жақын тұрған еуропалық империялардан артта қалып қойды. Империяда саяси, экономикалық және әлеуметтік дағдарыс орын алып, ол құлдыраудың басты факторына айналды. Орта ғасырларда онымен тікелей санасып отырған еуропалық империялар енді оны басып озды. Мұндай дағдарыстан шығудың жолы – халықаралық деңгейде қабылданатын мемлекеттік реформалар болды. Солардың бірі – Танзимат реформалары еді. Танзимат реформаларының жүзеге асырылуына Мұстафа Решид пашаның саяси ықпалы өлшеусіз болды. Реформа негізінен батыстық үлгіде қабылдануы тиіс боды. Ұсынылып отырған ғылыми мақалада, Осман империясында Танзимат реформаларының қабылдануында еуропалық жүйенің ықпалы зерттеледі. Сонымен бірге, Сыртқы істер министрі болған Мұстафа Решид пашаның саяси қызметі қарастырылады.

Түйін сөздер: халықаралық жүйе, модернизация, Осман империясы, Танзимат реформалары, Мұстафа Решид паша, Еуропа мемлекеттері

ВЛИЯНИЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ СИСТЕМЫ НА РЕФОРМУ ТАНЗИМАТА И МУСТАФА РЕШИД ПАША

Абдукадыров Н.М.¹, Нұсқабай П.П.², Сабанчиева Ж.М.³

¹Ph.D. Казахский Национальный Университет им. ал-Фараби

²Ph.D. Казахский Национальный Университет им. ал-Фараби

³Магистрант Казахского Национального Университета им. аль-Фараби

Аннотация. Введение. В истории Османской империи XIX век вошел в историю под названием «Век реформ». Империя пыталась перестроить свои прежние силы и следовать современным политико-историческим процессам. Основная причина этого в том, что империя отставала от ближайших европейских империи во многих сферах. В империи произошел политический, экономический и социальный кризис, который стал главным фактором спада. Европейские империи, считавшиеся на одном уровне с Османской империей, теперь обогнали его во всех сферах. В силу этого, оптимальный выход из такого кризиса – это были государственные реформы, принимаемые на международном уровне. Одним из них были реформы Танзимата. Политическое влияние Мустафы Решид паши на осуществление реформ Танзимата было неизмеримым. Реформа в основном должна была осуществляться в западной форме. В данной научной статье исследовано влияние европейской системы на принятие реформ Танзимата в Османской империи. Наряду с этим также рассмотрены и изучены политическая деятельность Мустафы Решид паши, который был министром иностранных дел.

Ключевые слова: Османская империя, реформа Танзимата, Мустафа Решид паша, европейские государства, модернизация, международная система.

INFLUENCE OF THE EUROPEAN SYSTEM ON TANZIMATS REFORM AND MUSTAFA RESHID PASHA

Abdukadyrov N.M.¹, Nuskabay P.P.², Sabanchieva Zh.M.³

¹Ph.D. al-Farabi Kazakh National University

²Ph.D. al-Farabi Kazakh National University

³Master of the al-Farabi Kazakh National University

Abstract. Introduction. In the history of the Ottoman Empire, the 20th century went down in history called the «Age of Reform». The Empire tried to rebuild its former forces and follow modern political and historical processes. The main reason for this is that the empire lagged behind the nearest European empire in many spheres. The Empire experienced a political, economic and social crisis, which was the main factor in the recession. European empires, considered on the same level as the Ottoman Empire, have now overtaken it in all spheres. Therefore, the best way out of such a crisis is through international public reforms. One of them was the reforms of Tanzimat. Mustafa Reşid Paşa's political influence on the implementation of Tanzimat reforms was immeasurable. Reform was mainly to be implemented in Western form. This scientific article analyzes the influence of the European system on the adoption of the reforms of Tanzimat in the Ottoman Empire. Also considered and studied Political and social activities of Mustafa Reşit Paşa, who was Minister of Foreign Affairs.

Keywords. Ottoman Empire, reform of Tanzimat, Mustafa Reşit Paşa, European states, Modernization, International system.

Кіріспе

Танзимат реформаларының қабылдануының алғышарттары XIX ғасырдың алғашқы ширегінен басталып, ол сол заманғы қоғам мен саяси жүйенің талабы болды. Танзимат реформалары сұлтан II Махмұт кезінен басталып, бұл процесс келесі сұлтан Абдулмежит кезінде жалғасын тапты. Сұлтан II Махмұт Осман империясында алғашқы реформатор саналған сұлтан III Селімнің реформаларын жалғастыруға тырысты. 1826 жылы Осман империясының тарихында янычарлар корпусын толығымен жойды. Бұл үлкен істің бірі саналып, реформаның көлемді түрде қолға алынғаны осыдан байқалды. Мемлекет пен қоғамдағы тәртіптің, жүйенің ескі тәртіппен жалғасуы Осман империясын саяси-экономикалық дамудан артта қалдырды. Еуропалық империялар уақыт санап жылдам қарқынмен дамыды, олар Осман империясын әлдеқайда артта қалдырып, оны тек өз пайдасына қолдануды көздеді.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу тақырыбына қатысты негізгі деректердің бірі – Танзимат дәуірінің бастамасы болған «Гүлхане хатт-и-шерифі» деген атпен жариялаған эдиктінің көшірмесі болып саналады. Сонымен бірге түрлі құжаттар жинақтары мен материалдар тақырыптың деректік негізін құрайды. Осман империясының, Франция және басқа да еуропалық архивтерінің материалдары негізінде дайындалған құжаттар жинақтары Танзимат дәуірінде Еуропа мемлекеттерінің Осман империясына ықпалы мен Мұстафа Решид пашаның дипломатиялық қызметі туралы көрсетеді. Осман империясы мен Еуропа мемлекеттері арасындағы саяси байланыстарға қатысты құжаттық деректер көшірмелері жинағы ерекше орынға ие. Осындай құжаттар жинағы Антони Хокайемнің

«Осман империясының араб провинциялары» (Les Provinces arabes de L'Empire Ottoman Archives du ministère des Affaires étrangères de France: 1793-1918) атты құжаттар жинағы болып табылады. Құжаттар жинағында Танзимат реформалары мен оның аясында Осман империясы мен еуропалық империялар арасында жүргізілген саяси факторлар көрсетіледі. (Antoine, 1988).

Дәл осы секілді мұрағат құжаттарын жинақтау арқылы Францияда жарияланған көлемді құжат жинақтарының бірі Осман империясының сыртқы саяси тарихына қатысты төрт томнан тұратын аса көлемді құжаттар жинағы болып табылады. Бұл құжаттар жинағын (Recueil D'actes Internationaux de L'Empire Ottoman – Осман империясының халықаралық байланыстары бойынша актілер) Габриель Норадук жинақтаған (Noradounghian, 1978). Бұл жинақ, Осман империясының құрылуынан бастап құлауына дейінгі сыртқы саяси тарихына қатысты құжаттарды қамтитынымен ерекшеленеді. Құжаттардың негізін Танзимат реформасына қатысты құжаттар, фирмандар, хаттамалар, келісімшарттар мен конвенциялар және осы секілді материалдар түрлері құрайды.

Зерттеу жұмысында түркиялық және еуропалық ғалымдардың іргелі теориялық пікірлері мен тұжырымдары қолданыс тапты. Мақаланы жазуда тарих ғылымының дәстүрлі және заманауи методологиясына негізделген тарихи-салыстырмалылық, тарихи типологиялық, сипаттау, ғылыми талдау мен синтез және тарихи жүйелеу әдістері қолданысқа енді. Сондай-ақ, теміжолдың әлеуметтік-экономикалық маңыздылығы мен оларға қатысты фактілерді талдауда және жалпы экономикалық процестерді қарастыруда зерттеу жұмысында тарих ғылымының заманауи пәнаралық әдістері басшылыққа алынды. Сонымен қатар, ең маңыздысы, Осман империясында XIX ғасырда орын алған реформалық кезеңнің тарихын қарастыруда және оған еуропалық империялардың ықпалын анықтауда, мемлекеттер арасындағы саяси байланыстарды талдауда жершілдік пен діншілдік еуроцентристік, ұлтшылдық, түрікшілдік және ең бастысы мұсылмандық көзқарастардан бас тартып, тақырыптың өзекті мәселелерін объективті түрде шешуге талпыныс жасалды.

Талқылау

Зерттеу тақырыбының тарихнамасының басты бағыты тақырыпқа қатысты ғылыми мәселелер көтерген тарихшы, шығыстанушы ғалымдардың еңбектерін талдаумен сипатталады. Танымал түрік тарихшысы, әлемдік османистиканың ең ірі өкілдерінен саналған Халил Иналдык Танзимат Реформалары кезіндегі Осман империясының саяси-әлеуметтік тарихы бойынша зерттеулер жүргізген (İnalçık: 1976). Халил Иналжык негізінен Османлы мемлекетінің экономикалық тарихын зерттеп, сонымен бірге Танзиматтың саяси-әлеуметтік тарихына қатысты мәселелермен айналысты. Түрік тарихшысы Э. Куран Осман империясының Еуропа мемлекеттеріне ашылған елшіліктері туралы ғылыми кітабын жариялады. «Еуропада Османлы елшіліктерінің құрылуы» деп аталатын бұл еңбекте Мұстафа Решид пашаның Осман империясы мен Еуропа мемлекеттерінің саяси, дипломатиялық қатынастар деңгейі көрсетіліп, көптеген тың тұжырымдар жасалған (Kuran: 1957, 15).

Сонымен бірге, елшінің еуропалық үлгіде жаңа реформа жүргізу ұсыныстары айтылған. Түркияда Осман империясы мен Англия экономикалық қатынастары тарихын зерттеп оның көш басында Мубахат Кутукоғлы тұрды. М. Кутукоғлы өзінің екі томнан тұратын «Осман-ағылшын экономикалық байланыстары» атты екі томдық ғылыми жұмысында Осман империясы мен Англияның экономикалық қатынастар тарихын және осы экономикалық байланыстар негізінде Танзимат реформаларының қабылдауында Англияның ерекше қолдау көрсеткені туралы қарастырған (Kütükoğlu: 1976, 19).

Француз тарихшысы Ф. Бродель өзінің ғылыми-зерттеу жұмыстарын бүкіләлемдік капитализмнің даму тенденцияларына арнап, оның ішінде Еуропадағы және Шығыстағы

капиталистік қатынастардың дамуына ерекше мән берді. «Капитализм және материалдық өмір» атты еңбегінде «Осман империясы орта ғасырларда Еуропада көш бастаған мемлекеттердің бірі болса, жаңа заманға келіп, экономикалық даму бойынша еуропалықтардан қалып қойды және олардың көрсеткен экономикалық қысымына шыдай алмастан құлдырады» - дейді (Braudel: 1976).

Англияда Осман империясының Еуропа мемлекеттерімен қарым-қатынасы мен еуропалықтардың Танзимат реформасына ықпалы туралы Бернард Льюис пен Манчестер университетінің профессоры Ф. Ясами зерттеулер жүргізді. Танзимат реформалары кезінде Осман мемлекетінің Еуропа елдерімен саяси қатынастарын зерттеген тарихшылардың қатарында атақты тарихшы, шығыстанушы ғалым Бернард Льюистің (Lewis:2001, 21-25) еңбегін ерекше етіп көрсеткен жөн. Б. Льюис Осман-Еуропа қатынастарына қатысты ғылыми тұжырымдарының басым бөлігін Батыс пен Шығыс арасындағы саяси және мәдени байланыстар негізінде ұсынған. Ф. Ясами Осман империясының сыртқы дипломатиясына қатысты ғылыми мақалалар жинағы осман дипломатиясы тарихын зерделеген ең ірі ғылыми жұмыстардың бірі болды (Yasamee: 2014).

Американдық тарихшы Р. Дэвисон 40 жылдай уақыт бойы Вашингтон университетінде қызмет етіп, Осман империясы мен Еуропа елдерінің сыртқы саяси, дипломатиялық қатынастары мен реформаларға қатысты реформаларға негізделген ғылыми жұмысы тақырыпқа қатысты ең ірі ғылыми жұмыс болды (Davison: 1999). Тарихшы Р. Оуэннің 1838 жылы Англия мен Осман империясы арасында қабылданған сауда-экономикалық келісімшарт тарихына қатысты ғылыми еңбектері жарық көрген (Owen: 2015). АҚШ-та XX ғасырдың соңы мен қазіргі уақытқа дейін Осман империясының сыртқы саяси тарихы мен экономикалық қатынастары туралы Огайо университетінің профессоры Картер Финдлей көптеген ғылыми зерттеу жұмыстарын жүргізіп, ғылыми монографиялар жариялады (Findley).

Нәтижелері

1839 жылы кенеттен қайтыс болған сұлтан II Махмұт бастаған реформалау жұмыстарын одан кейін билікке келген сұлтан Абдулмежид билікке келген бойда-ақ жалғастырды. Танзимат реформалары 1839 жылдың 3 қараша күні Гүлхане сарайының саябағында көпшілік алдында салтанатты түрде жарияланды (Seyitdanlioğlu:1998, 155). Бұл жарияланған жаңа эдикт «Гүлхане Хатт-и-шерифі» деп (Gülhane Hatt-ı Şerifi) аталып, ол аса құнды мемлекеттік құжат саналды. Гүлхане Хатт-и-шерифі сол уақытта Осман империясының Сыртқы істер министрі, атақты дипломат, халықаралық істердің жетекші маманы Мұстафа Решид Паша жариялады. Бұл фирман (жарлық) II Махмұт сұлтаннан кейін таққа жаңадан отырған сұлтан Абдулмежид атынан «Гүлхане хатт-и-шерифі» деген атпен жарияланды. Жарлықта қарастырылған тақырып негізінен реформалар жинағы болып, бұл реформалар жинағы «Танзимати-Хайрие» («Ігілікті реформалар») деп аталды. Танзимат атауын иеленген бұл реформа 1839 жылдан кейінгі жүзеге асырылған өзгерістердің атауы болып, ол тіпті осы реформалар кезеңінің де есімі болды.

Танзимат реформаларының басталуы Осман империясында модернизация процестерінің бастамасы, ескірген мемлекеттік жүйені жою, зайырлылық және батыстың артықшылығын ресми мойындау, батыстану сияқты идеяларды өмірге әкелді. Осы және өзге де салаларды модернизациялау, жаңа тәртіп енгізуде көптеген идеялардың туындағаны мәлім. Реформаларға байланысты жаңа заманауи идеяларды жүзеге асыру үшін Осман империясында арнайы жарлық дайындау жұмысының өзіндік саяси мәні болғаны белгілі. 1837 жылдың маусым айында Осман империясында Сыртқы істер министрі болып тағайындалған Мұстафа Решид Паша осы реформаны қабылдап, оны жүзеге асыру үшін Лондоннан елшілік қызметтен оралуға мәжбүр болды. Ол онда 1836 жылдан бастап Портаның[1] елшісі қызметін атқарған. Үш жыл бойы Еуропада өмір сүруіне байланысты Решид Паша еуропалық рухтағы реформалардың

жақтаушысына айналды. 1837 жылдың соңында Решид Паша II Махмұт сұлтанға Еуропадағы тәртіп пен даму жолы туралы мәліметтерді егжей-тегжейлі жазылған жазбаларын ұсынады. Оның көпшілігінде елшінің Парижде, Венада және Лондонда болған сыртқы саяси тақырыптардағы әңгімелері туралы баяндамалар жазылған. Сонымен қатар, жазбада Британ империясының Сыртқы істер министрі лорд Палмерстонның империя жетекшілеріне берген ұсынысы көрініс тауып, оған сәйкес Портаға әскерді қайта құруды жалғастырып, ауыл шаруашылығы мен сауданың дамуына ықпал етуі керек деп көрсетілген. Решид паша ағылшын министрі лорд Палмерстонмен жақсы қатынаста болған (Dönmez: 2011, 4-5).

Решид паша өз жазбаларында бұрынғы қойылған карантиндерді ашу, халық санын көбейту туралы ұсыныстар айтылып, ол елді жақсарту және сауданы кеңейту үшін маңызды фактор ретінде осылардың қажеттілігіне назар аударды. Решид Паша қысқаша түрде өндірісті кеңейту, зауыттар салу, сонымен қатар оларға еуропалық мамандарды тарту туралы айтты. Жазбада Еуропада жүргізілетін реформалардың әрқайсысының үлкен резонансқа ие екендігі айтылды, реформалар империяның өркендеуіне оң әсер етіп қана қоймай, сонымен бірге сыртқы саясатқа оң әсерін тигізетіні айтылған.

II Махмұттың мақұлдауымен Решид паша реформалар туралы арнайы жарлық дайындай бастады. Олардың ұйымдастыруы негізінен Решид пашаның жұмысы болды. Ол кімнің қолдауымен жүргенін бағалау қиын. Кейбір мәліметтерге сәйкес, Решид паша реформаларды дайындау кезінде француздар кеңестеріне құлақ асқаны туралы айтылады. Реформацияға қарсы оппозиция, өз кезегінде, маңызды болды және империяның белгілі адамдарының қолдауына ие болды. Олардың ішінде ең маңызды кеңесті басқарған атақты Хусрев Паша Құқықтық мекеменің Жоғары Кеңесінің адамы болды.

Сонымен қатар, бұл кезде 1830 жылдары Мысыр билеушісі Мұхаммед пашаның жасаған көтерілісі аса үлкен ішкі қарама-қайшылықтардың бірі болып, оны басу үшін Осман билігі еуропалық империялардан көмек сұрады (Kuran:2010, 50-54). Бірақ, Решид паша мен II Махмұт сұлтан бұған мән бермеді. Сыртқы істер министрі болып алған Решид Паша Англиядан саяси қолдау табу үшін Лондонға жіберілді. Лондонда жүргенде, ол өзінің реформалық жобасы бойынша жұмысын жалғастырды, тіпті оны меморандум түрінде Палмерстонға ұсынды (Subaşı:2011, 1732-1736). Ол туралы тараптар арасында талқылау жұмыстары жүргізілді. Решид Паша Англияда бір жылға жуық болып, II Махмұт қайтыс болғаннан кейін Стамбулға қайта оралды. Ол қайтадан Сыртқы істер министрлігін басқарды және реформа туралы жарлық жобасын әзірлеуді белсенді түрде жалғастырды.

Мұндай саяси процестер II Махмұт дәуірінен бастау алғанын көріп және Танзимат реформаларының алдыңғы кезеңдегі сабақтастығын Гүлхане Хатт-шерифімен басталғандығы көрсетілді. Хатт-и Шериф Осман империясын жақсы басқару арқылы қол жеткізілетін артықшылықтармен қамтамасыз етуі керек деп жаңа заңдар енгізуді ұсынды. Қажетті нәтижеге қол жеткізуге ықпал ететін факторлардың ішінде, Осман империясының провинцияларының географиялық жағдайы, топырақ құнарлылығы, халықтың тұрмысы мен білімі және т.б аталған. Хатт-и-шерифті қарастырған кезде, әсіресе, төмендегілер назар аударады. Біріншіден, азаматтардың өмірі, абыройы мен меншік кепілі болып табылатын қоғамдық тыныштық пен игіліктің артықшылығы туралы нақты айтылған идея. Екіншіден, салықтарды белгілеудің және өндірудің әділ әдісі қажеттілігін негіздеу. Үшіншіден, әскери қызметшілерді мерзімді жалдау және оқу мерзімін анықтау қарастырылған.

Осы мәселелердің әрқайсысына егжей-тегжейлі тоқтала отырып, жарлық авторлары тиісті заңдардың қабылдануы ерікті үкім шығаруға, сотталғандардың мүлкін тәркілеуге, посттар мен лауазымдарды сатуға тыйым салатындығын баса айтты. Сұлтанның аталған жеңілдіктері барлық діни субстанцияларға, діни көзқарастарына қарамай қолданылатындығы туралы

ескертіледі. Реформалар арнайы құрылған кеңестерде дайындалып, талқыланып отырған, тек содан кейін ғана оларды сұлтан мақұлдаған. Сұлтан Хатт-и-шерифінің шешімдеріне қайшы келетіндерге ештеңе жасамауға уәде береді және барлық мемлекеттік билеушілерден осыны талап етті. Хатт-и-шерифке қарсы шыққандардың бәріне құдайдың қарғысы ілінеді деп айтылды. Осылайша, Мұста Решид пашаның жасаған жаңа реформалық құжаты сұлтан мен билік тарапынан қолдау тапты. Бұл қысқаша айтқанда, Гүлхане Хатт-и-шерифінің негізгі мазмұны болды. Көріп отырғанымыздай, жарлық нақты іс-қимылдардың егжей-тегжейлі бағдарламасы емес, керісінше неғұрлым жалпы принциптерді белгілейтін және белгілі бір шараларды қабылдау қажеттілігін негіздейтін мемлекеттік акт сипатында болды. Сонымен бірге, бұл принциптерде сұлтан II Махмұттың басшылығымен жүргізілген реформалардан басқа ешқандай айтарлықтай жаңа идеялар болмады (Ramazan:2014, 161-162).

Еуропалық қоғамда Гүлхане Хатт-и шерифі жарияланғаннан кейін оны Осман империясының конституциясы ретінде қарсы алды. Решид Пашаның өзі, Хатти-и-шерифті жарияланғаннан екі жыл өткен соң, оны Батыс конституционализмінің көріністерімен салыстырды. Шынында да, Гүлхане хатт-и-шерифінің идеялары мен оны құрастыруда қолданылатын терминология сол кездегі Батыста қалыптасқан идеяларға, атап айтқанда Францияның Адам құқықтары туралы декларациясында жазылған идеяларға терең ұқсастығын көрсетеді. Осман империясының провинцияларында бұл идеялар сәйкесінше өзгертілді. Осылайша, Батыста таралған идеялар Осман империясындағы әлеуметтік теңдік идеясы мен діндер мен ұлыстардың идеясына айналды. Біз бұған қарай отырып Мұстафа Решид паша мен оның пікірлес адамдарының сөзсіз және үлкен еңбегін көреміз. Ұзақ уақыт дайындық және орындау кезеңінен өткен реформалық қозғалыс күрестегі әртүрлі қозғалыстардың орнына тең және заңды қабылдай отырып, әлеуметтік дамудың баламаларының біріне айналды. Сұлтанның шексіз күшін реттеуге, империядағы абсолютизм режимін жұмсартуға бағытталған бұл әрекет белгілі бір дәрежеде өзінің әлеуметтік жобасына ие болды. Мұстафа Решид осы тұста еуропалық саяси жүйені қолдағаны анық көрініп тұр.

Айта кетерлігі, Гүлхане Хатт-шерифін дайындап оны жариялайтын тұста сұлтан II Махмұт қайтыс болып, ол Осман империясындағы саяси ахуалды және империяның еуропалық империялармен қатынастарын бұзып жіберуі мүмкін еді. Оның басты мысалдарының бірі сұлтан II Махмұт қайтыс болғаннан кейін, арадан көп ұзамай Решид Паша Палмерстонға Осман империясындағы ахуал туралы 1839 жылы 12 тамызда меморандум жібереді. Бұл меморандумда Мұстафа Решид паша өзінің алдағы уақытта жариялайтын реформаларының мазмұны халықаралық қатынастарға сай және еуропалық мемлекеттердікіне ұқсас екендігін жеткізеді. Тамыз меморандумы мен 3 қарашадағы Гүлхане Хатт-и-шерифінің мазмұнының ұқсастығы жарлықты әзірлеуде Решид Пашаның авторлығын сенімді түрде дәлелдейді. Осман империясының өте қиын жағдайын сипаттайтын екі құжаттың кіріспе бөлігінде, тіпті жекелеген өрнектер де сәйкес келетіндігі таңданыс тудырады (Edgar:1942, 184).

Осылайша, Решид Паша шешкен реформа туралы жарлық екі мақсатты ұстанды: бір жағынан, ол тұтастай алғанда реформа қозғалысын ынталандырды, ал екінші жағынан, барлық әкімшілік субъектілерінің мүдделерін қорғайтын құқықтарының кепілдемесін жариялады». Решид паша өзінің ұстанымын нығайтуға тырысты, оған үлкен құқықтар беріп қана қоймай сонымен қатар белсенді және тәуелсіз көрінуіне жағдай туғызды. Шенеуніктердің жаңа кадрлары алдында ол реформалар қозғалысының қолдауын көрді. Гүлхане Хатт-и шерифтің негізгі шабыт берушілерінің бірі болып саналған Рифат Паша мемлекеттік қызметкерлерге белгіленген сыйақы мөлшерін белгілеп, олардың әлеуметтік мәртебесін мемлекеттік және әскери лауазымымен теңестіру қажет деп санады.

Танзимат реформалары мен оның негізі ретінде жарияланған Гүлхане Хатт-и-шерифінің заңнамалық баптарында батыстық үлгідегі заң актілері енгізіліп, ол ағылшын тілінде жазылды. Хатт-и-шерифтің заңнамаларында батыс елдерінің конституцияларынан, оның ішінде Франция мен Англияның конституцияларынан бірқатар баптар мен тараулар алынды. Бұл әрине, батыс елдерімен болған дипломатияның тікелей нәтижесі деп саналады. Гүлхане эдиктін жариялайтын салтанатты шараға еуропалық өкілдердің қатысуы осының басты дәлелі және империяның батыстық үлгіде даму жолы ретінде түсіндіріледі.

Мұстафа Решид пашаның Танзимат реформаларының мазмұнын Еуропа мемлекеттерінің заңдарымен ұқсастыру немесе бірегейлендіруінің негізгі себептерінің бірі – Осман империясы мен Еуропа мемлекеттері арасында бұл кезде халықаралық маңызы бар тығыз байланыстар орнап, ол екі мемлекеттің заңнамалық құжаттары негізінде жүзеге асырылды. Ол үшін екі жақтың заңдары бір-біріне жақын және сәйкес келуі керек еді. Екіншіден, сол заманда Англия мен Францияның саяси-экономикалық даму үлгісі сол кездегі көптеген дамушы мемлекеттер үшін дамудың «моделі» іспеттес болды. Тура осы секілді Осман империясы да осы мемлекеттердің конституциясын өзіне жақын тартты.

Бұл дәуірде Лондон, Париж, Вена саясат пен экономиканың, білім мен ғылымның мәдениет пен өркениеттің негізгі орталықтары саналды. Мұны түсінген Мұстафа Решид паша мемлекеттің заңнамасын дайындауда осындай қадамдарға барған. Решид пашаның Осман реформасы мен заңнамасын еуропалық заңдарға негіздеп жасауы негізінен элита өкілдерінің біразының көңіліне қонымды болды. Қоғамды еуропаша дамыту және сол арқылы заманауиландыру көптің пікіріне айналды.

Бұл кезде Осман империясы өзінің Мысыр провинциясының басшысы Мұхаммед (Мехмет) Алимен соғысып жатқандықтан Решид Паша осыны да тақырыпқа қосқысы келді. Дәлірек айтқанда, осындай дипломатиялық байланыстардың негізінде және еуропалықтармен жақсы қарым-қатынастардың арқасында Мұстафа паша Мысыр мәселесін біржолата шешіп алғысы келген болатын (Yildirim: 2018, 171-173). Жалпы, Гүлхане хатт-и шерифінің түзілуі Осман империясының сыртқы саяси қиындықтарына, әсіресе түрік-мысыр қақтығысының шиеленісуіне тікелей байланысты болғаны да күмән тудырмайды. Мұстафа Решид пашаның саяси жоспары мен ниеті мұнда тек сыртқы саяси дағдарысты шешуге негіз болған жарлықтың жариялануы емес, сонымен бірге дағдарыстық жағдайынан шығатын реформалар туралы арнайы қаулы қабылдау болды.

Расында да, II Махмұт сұлтанды осындай жарлық шығаруының тиімді екеніне сендіре отырып, Решид паша өзінің мұндай қадамының болашақта сыртқы саясатқа қолайлы әсерін тигізетінін дәлелдеді. Ол мұны 1837 жылы сұлтан II Махмұтқа жазған хатында айтқан. Решид паша империяның ішкі және сыртқы жағдайы үшін мұндай әрекеттің пайдалы екендігіне аса сенімді болған, сондықтан ол 1839 жылы 12 тамызда Палмерстонға жасалған меморандумда ағылшындарды да сендіруге тырысты. Сыртқы істер министрі үлкен күштердің бірлескен мәлімдемесіне мұқтаж болса, Порта өзінің субъектілеріне өмір мен мүлік кепілдіктерін беру туралы ұсыныс жасады. Мұстафа Решидтің пікірінше, мұндай әрекеттер тек сыртқы араласуды ғана білдірмейді, сондай-ақ мемлекеттердің арасында өзара сенім мен жақындықтың ізі қалатынын айтқан (Edgar: 1942, 185).

Жоғарыда келтірілген материалдар Мұстафа Решид паша белсенді түрде және мақсаттарымен реформалар бағдарламасын әзірлеуге және қабылдауға қол жеткізуге ұмтылды деген ғылыми тұжырымды растайды. Сонымен бірге оның Осман империясының сыртқы істер министрі ретінде сыртқы саясат мәселелерін тез әрі тиімді шешуге бағытталған әрекеттері табиғи болып көрінеді. Сонымен бірге Решид паша Мысыр провинциясының басшысымен жанжалды реттеуді әкімшілік аппаратты қайта құруға қажетті шарты деп санаған. Міне, Решид пашаның өзі

оны әрекетке итермелеген себептерді осылайша бағалады. Ол Австрия билеушісі Меттернихке арналған жазбасында елдегі жалпы саяси ахуал мен халықаралық мәселелер туралы жеткізген (Miroslav: 2012, 2563-266)

Сұлтан Абдулмежидтің билікке келуі жағдайды біршама реттеуге мүмкіндік берген. Жаңа сұлтан, жас және тәжірибесіз болғандықтан реформалар заманының қыр-сырын үйрену оңайға соқпады. Решид Паша үшін екінші рет Мұхаммед Әлиге қарсы қолайсыз соғыс қимылдары, империяның қиын қаржылық жағдайы және т.б. министрлерді қоғамдық әл-ауқат мәселелерімен белсенді айналысуға мәжбүр етеді деген болжам пайда болды. Дегенмен, соңында Мұстафа Решид Паша өршіп тұрған Мысыр мәселесі Портаны «империялық фанатизммен күресуге және жоюға мүмкіндік беретін еуропалық күштерге көбірек көңіл бөлуге» мәжбүрлейді деп үміттенді.

Көрініп тұрғандай, Гүлхане эдиктің әзірлеуде Решид Пашаның еуропалық көзқарасы мен батыстық ұстанымдары басым болып, өте жақсы қызмет етті. Ендігі кезекте осы заңнаманың мазмұнын жариялау маңызды болды. Өз қызметі үшін заңды негізді қамтамасыз ете отырып, Решид паша және оның жақтастары өзінің реформалық бағдарламасын жүзеге асыруға белсенді кірісіп кетті. Бұған дейін атап өткендей, осы уақытта қайта құрулар жалпы алғанда, алдыңғы кезеңнің реформаторлық саясатының жалғасы болып табылады. 1840 жылдың наурыз айында II Махмұт заманында жасалған заң ұйғарымдарының II Жоғары Кеңесі негізгі кеңесшілік және заң шығарушы ұйым болып қайта құрылды, оның айрықша ерекшелігі - азаматтық іс болды. Жоғарғы Кеңеске ең алдымен Решид-паша және оның жақтаушылары сүйенді. Әскери істер арнайы әскери кеңеспен қаралатын болды.

Бірқатар заңнамалық актілерді әзірлеуге де көп көңіл бөлінді. (Karal:2011, 171-173). 1840 жылдың мамырында жаңа қылмыстық заң қабылданды (Kanun - 1 seraim). Оның баптары француз заңнамасының әсерін көрсетсе де, шариғат қылмыстық заңының қаулыларына жақын болды. Бірақ оларда екі жаңа өзгеріс байқалды. Біріншіден, барлық бодандық империяның заң алдында теңдігі расталды, ал екіншіден, алғаш рет осы заңды дайындап, жария еткен заң шығарушы ұйым құрылды. Айта кетерлігі, Мұстафа Решид пашаның аса ірі қызметінің арқасында жасалған бұл заңнамалық құжат француз тілінде де жарияланды. Себебі, Осман империясында француз тілі халықаралық тіл ретінде кең қолданыста болды (Stanley, 252-254 p.)

Коммерциялық құқық саласында да кейбір өзгерістер болды. 1840 жылы сауда министрлігінің жанында коммерциялық сот (Ticaret Meclisi) құрылды. Коммерциялық кодексті әзірлеу жұмыстары басталды. Оның 1841 жылдың наурызына дайындалған жобасы негізінен ұқсас Француз кодексінен алынған. Алайда, улемдер жоба шариғатқа қайшы келеді деген сылтаумен билікке қарсы шығып, ол осы баптың жүзеге асырылуын бұзды. Сонымен қатар, коммерциялық кодексті қабылдау үшін күрес Решид пашаның Бас уәзір қызметінен отставкаға кетуіне себеп болды. Решид пашаның құлауы дипломатиялық шеңберде реформалармен аяқталғанына және реакция кезеңі басталғанына сенімділік тудырды.

Гүлхане заңнамасының жариялауынан кейін бірден әскери заңнаманы әзірлеу басталды, бірақ оны түпкілікті қабылдау тек 1843 жылы ғана жүзеге асырылды. Мемлекеттік қорғаныс пен әскерді оқыту, жабдықтау, қару-жарақ және ұйымдастыру бұдан былай еуропалық үлгі бойынша жүзеге асырылды. 1843 жылы ауыл шаруашылығын, өнеркәсіпті және көлікті дамытуға жәрдемдесуге бағытталған, Мұстафа Решид паша бастамасымен II Махмұт заманында құрылған егіншілік кеңесі (Ziraat Meclisi) қалпына келтірілді (Güran: 1980, 273-274)

Сұлтан хатының пайда болуы немесе жариялануы тек халықта және қоғамда емес, Үкіметте басталған үлкен өзгерістердің белгісі ретінде қабылданды. Шын мәнінде, 1845 жылы қазанда Решид паша Осман империясында қайта Сыртқы істер министрі болып тағайындалды, ал 1846 жылы Бас уәзір (1858 жылға дейін осы бекетте бірнеше үзілістермен қалды). Осы уақыттан бастап Осман империясының реформаларының дамуындағы жаңа саяси кезең басталады, ол 1852 жылға дейін болмашы үзілістермен жалғасты.

Мұстафа паша тұсында еуропалық негізде ең алдымен қылмыстық және коммерциялық құқықты қозғаған заң саласындағы реформалар жалғастырылды. 1847 жылы Осман империясы бодандарының және шетел азаматтарының қылмыстық істерін қараған аралас азаматтық және қылмыстық соттар құрылды. Соңғы жағдайда сот құрамы түрік азаматтары мен шетелдіктерден тең дәрежеде орнатылды. Сот ісін жүргізу толығымен еуропалық үлгі бойынша жүзеге асырылды (Lewis: 2001, 110-115). 1851 жылы 1840 жылы қылмыстық заңға қосымша қабылданды. Бірқатар Батыс Еуропа елдерінің дипломатиялық өкілдерінің қысымымен коммерциялық кемелерді қайта құру басталды. 1847 жылы аралас коммерциялық кемелерді (Kasma ticaret mahkemesi) құруға кірісті, ал бір жылдан кейін олардың қызметі реттеледі. Түрік және шетелдік көпестер арасындағы қақтығысты реттеу үшін құрылған бұл соттар бірте-бірте мұсылмандар мен діні мұсылман емес адамдар арасындағы кез келген азаматтық ауыртпалықтарды қарастыра бастады.

Аталып отырғандай, Танзимат реформаларын қабылдауда Мұстафа Решид паша мен оның жақтастары сияқты жас, талантты және білімді адамдар көп еңбек сіңірді. С. Шоу "Танзимат қайраткерлері" деп аталатын тақырыпқа назар аударады, олардың салыстырмалы жақсы дайындығына және шынайы ниеттеріне қарамастан, өзінің әлеуметтік шығу тегіне айтарлықтай әсер етті. Олардың көпшілігі, біз бұрын анықтағанымыздай, жағдайы мен табысы реформаларды соңына дейін жеткізген жағдайда айтарлықтай қысым жасалған және шектеулі болатын ескі үстемдік сыныбы қатарынан шықты. Сондықтан олардың тек аз ғана түбегейлі әлеуметтік және экономикалық өзгерістерге дайындығын көрсетті (Shaw:1968, 36-40).

Қайраткерлердің көпшілігі әртүрлі канцелярия түрінде мемлекеттік шенеуніктер ретінде арнайы еуропалық оқу орындарынан білім алды және тәжірибеден өтті. Онда Бас уәзір – 8, Сыртқы істер министрлерінің 15-і дайындықтан өтті, олардың құрылуына қатысты мәліметтер бар. Қаржы министрлері – 19, Ішкі істер министрлерінің 9-ы дайындықтан өтті. Диван кеңсесінен (Divan-1 Hümayunkalemi) 4 адам, Бас уәзір және 8 Сыртқы істер министрлері шықты, олардың ішінде Али-паша және Мидхат-пашалар болды. Бас уәзірдің кеңсесінде Османлының бас уәзір, үш Сыртқы істер министрі, бес Қаржы министрі оқыды. Олардың қатарында Мұстафа Решид паша және Мехмед Садық Рифат паша бар еді. Жеті Қаржы министрі білім алды.

1840-шы жылдардың басында зайырлы, ағарту саласының мамандар даярлайтын бірінші оқу орнында шамамен 200 оқушы болды, ал 100-ге жуық тыңдаушылар өздерінің дайындық деңгейін осында көтерді. Кейінірек, 1849 жылы Валиде сұлтанның колледжі (Darül maarif) деп аталатын орталық мемлекеттік аппараттың шенеуніктерін дайындау үшін арнайы орта білім мекемесі ашылды. 1859 жылы ашылған арнайы екі жылдық мектепті (Mekteb-i Mülkiye) ашып, мемлекеттік қызметке лайықты мамандарды осы жерден бастап дайындады. Дей тұрғанмен, ең маңыздысы Танзимат реформасы аясындағы білім саласындағы қабылданған шешімдер бойынша түрік жастарын еуропалық режимге үйрету мақсатында сонда оқуға жіберілуі болды.

Мысалы, сұлтан II Махмұттың басқару кезеңінде Еуропаға 150-ге жуық адам оқуға жіберілгені белгілі. Бізді қызықтыратын тұлғалардың арасында тек жеті туралы ғана белгілі, олар Батыс Еуропаның оқу орындарының бірінде білім алды. Білімі туралы мәлімет бар алты адамның арнаулы білімі жоқ және жас кезінен әскери мансабын сайлаған. Еуропаға барған адамдар туралы мәліметтер түбегейлі болып саналмайды, дегенмен, олар олардың арасында сыртқы істер министрлерінің табиғи басымдылығы туралы куәландырады (Karal: 2011, 164-167). Осылайша, Осман империясының барлық қайраткерлері империя жағдайында барынша дайындықтарын еуропалық үлгіде алды. Бұл дайындық империяның саяси қайраткерлерінің алдыңғы буындарынан аз да болса ерекшеленді. Жастар арасында патриотизм күшейіп, елдегі абсолютизмге қарсы идеялар қалыптасты. Осман империясындағы билеуші элита саяси қызметке дайындық бойынша өз ізашарларынан белгілі бір деңгейде ерекшеленді. Білім туралы мәліметтер Танзиматтың бірінші және екінші кезеңдеріндегі қайраткерлерді оқытудағы айырмашылықты анықтауға мүмкіндік берді.

Осман империясындағы реформалар үшін қозғалысты еуропаландыру процесінің ерекше көрінісі ретінде қарастыру XVIII ғ.басынан бастап оның ішкі бірлігі мен сабақтастығы туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Жоғарыда айтылғандай, авторлардың назары ең алдымен саяси реформалар мен оған негізделген бағдарламаның қалыптасуын қарауға және оны орталықтан өткізуге бағытталды. Бұл ретте XVIII ғ. басынан XIX ғ. 40-шы жылдардың ортасына дейінгі кезеңнің тұтастығын, үздіксіздігін негіздеуге әрекет жасалды. Ішінара реформалардың кезеңі ретінде, ең алдымен әскери салаға және кең ауқымды еуропаландыру процесінен келесі кезеңге баса назар аударылады. XIX ғасырдың екінші ширегінде жүргізілген реформаларды талдау олардың өзара байланысын және олардың империяның ішкі дамуымен шарттылығын ашады.

Қорытынды

Сонымен, Танзимат реформалары XIX ғасырда Осман империясының саяси-қоғамдық, экономикалық, әлеуметтік өмірін дамыту мен реттеу үшін арналған мемлекеттік жоба болып, ол негізінен еуропалық негізде жүзеге асырылды. Реформаның еуропалық үлгіде жасалуына Осман империясы мен Еуропа мемлекеттері арасындағы саяси-экономикалық байланыстар мен қабылданған келісімшарттар септігін тигізді. Осман империясында еуропалық өмірге негізделген жүйені енгізу заманның басты талаптарының бірі болды. Мемлекеттің дамуы жолында Еуропа мәдениетімен, саяси-қоғамдық өмірімен тереңдей танысып, әлеуметтік-экономикалық салада барынша өзара теңдей әрекет етуге тырысқан Мұстафа Решид паша өте көп еңбек сіңірді. Ол Осман империясында реформалардың жүзеге асып, империяның еуропалық үлгіде дамуында батыс елдерімен жақсы қарым-қатынасты барынша жоғары деңгейде сақтап қалуға тырысты.

Осман империясында саяси, әлеуметтік-экономикалық реформаның қабылдануы мен оның жүзеге асырылуы нәтижесінде мемлекетте айтарлықтай ілгерілеушілік және саяси-экономикалық салаларда даму байқалды. Еуропа мемлекеттерінен әр салалар бойынша мамандар келіп, олар Түркияда қызмет етті. Танзимат реформалары Осман империясы мен Еуропа мемлекеттерінің арасындағы саяси байланыстардың жоғары деңгейде екенін көрсетіп берді. Мемлекет өзіне біртіндеп, Еуропаның даму жоспарын қабылдады. Қоғамда еуропалық даму үрдісі орын алды. Сан ғасырлар бойы исламдық және шығыстық мәдениетке негізделген осман қоғамы енді жаңа дәуірге еуропалық үлгіде аяқ басты. Реформалардың жүзеге асыруының нәтижесінде Осман империясына еуропалық капиталистік жүйе толық ене алды. Мемлекетте капиталистік құрылыс орнады. Бұған сұлтандық абсолюттік биік пен исламға негізделген діни ұстанымдар ашық қарсылық көрсете алмады. Өйткені бұл заман мен қоғам дамуының заңды талабы еді.

ӘДЕБИЕТТЕР МЕН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- Ahmet Dönmez. (2011), Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Tarihinde. ve Sosyal Araştırmalar Dergisi- Yıl: Sayı: 6 Sayfa: 1-20
- Bernard Lewis. (2001). The Emergence of Modern Turkey (Studies in Middle Eastern History). Oxford University Press; 3 edition. – 568 p.
- Davison, Roderic. (1999). Nineteenth Century Ottoman Diplomacy and Reforms, Istanbul, The Isis Press, p. 461
- Findley, Carter (1986), Economic Bases of Revolution and Repression in the Late Ottoman Empire. // Comparative Studies in Society and History 28 P 81-106.
- Frank Edgar Bailey. (1942). British Policy and the Turkish Reform Movement. A Study in Anglo-Turkish Relations 1826-1853. London: HUMPHREY MILFORD,– 312 p.
- Fernand Braudel, (1967). Capitalism and Material Life, Paris,
- Enver Ziya Karal. (2011). Osmanlı Tarihi. V.Cilt. – Ankara TTK. 288 p.
- Ercüment Kuran. (1957). Cezayir'in fransızlar tarafından işğali karşısında Osmanlı siyaseti 1827-1847. İstanbul 65 s.
- Halil İnalcık. (1976). Application of the Tanzimat and its social effects. Peter de Ridder Press, 33 p.
- Kuran Ahmet Bedevi. (2010). Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele. Türkiye bankası kültür yayınları,– 930 s.

- Mehmet Seyitdanlioclu. (1998). The Rise and Development of The Liberal Thought in Turkey. // Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. Cumhuriyetin 75. Yılı Özel Sayısı. – S. 151-161
- Miroslav Šedivý. (2012). Metternich and Mustafa Reshid Pasha's Fall in 1841. // British Journal of Middle Eastern Studies. Volume 39, - Issue 2. P. 259-282
- Mübahat Kütükoğlu. (1976). Osmanlı-İngiliz iktisadi münasebetleri (1838-1850). İstanbul. II cilt. 141 s.
- Owen, Roger, (2015). The 1838 Anglo-Turkish Convention: An Overview, in: New Perspectives on Turkey 7 S. 7-14.
- Ramazan Ata. (2014). Mustafa reiş paşa VE Tanzimat. // Mütefekkir - Aksaray Üniversitesi İslami Glimler Fakültesi Dergisi Yıl:1 Sayı:1 Bahar
- S. J. Shaw. (1968). Some aspects of the aims and achievements of the nineteenth-century Ottoman reformers. / Beginnings of modernization in the Middle East : the nineteenth century / edited by William R. Polk and Richard L. Chambers. – Chicago, Ill.: University of Chicago Press, – 427 p
- Stanley F. Rodkey, (1930). “Reshid Pasha's Memorandum of August 12, 1839”, The Journal of Modern History, S. 2, No. 2, s.251-257.
- Subaşı, Turgut. (2011). Anglo-Ottoman Relations in the Nineteenth Century: Mustafa Reşid Paşa's Memorandum to Palmerston. 11 August 1839, International Journal of Human Sciences. (Uluslararası Hakemli Dijital Dergi), cilt 8/1, , p.1731-1746.
- Tevfik Güran. (1980), Tanzimat Döneminde Tarım Politikaları 1839-1876. // Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1071-1920 Düzenleyen: Halil İNALCIK ve Osman OKYAR.– Ankara. – s. 272-274
- Yıldırım Zeynep. (2018). Mısır Meselesinin Çözümünde Mustafa Reşit Paşa'nın Tanzimat Fikrinin Anlaşılması. // Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. – Cilt.10 Sayı. s.534-548
- Yasamee F. A K. (2014). Ottoman Diplomacy: Abdulhamid II and the Great Powers, 1878-1888 (Studies on Ottoman Diplomatic History) Istanbul. Isis Press 293 p.

[1]Порта – Осман империясының XVIII-XIX ғ. халықаралық қатынастардағы атауы

МАЗМҰНЫ

Абдукадыров Н.М., Нұсқабай П.П., Сабанчиева Ж.М. ТАНЗИМАТ РЕФОРМАЛАРЫНА ЕУРОПАЛЫҚ ЖҮЙЕНІҢ ЫҚПАЛЫ ЖӘНЕ МҰСТАФА РЕШИД ПАША.....	5
Азмуханова А., Эгамбердиев М. Шаншарбек У. XIX ҒАСЫРДЫҢ АЯҒЫ - XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДА ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ БІРІГУІ МЕН ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫН ЗЕРДЕЛЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	16
Ақымбек Е.Ш., Шағырбаев М.С. ШУ ӨңІРІНДЕГІ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ТӨРТКҮЛДЕРДІҢ СТРАТИГРАФИЯСЫ (X-XII ғғ.).....	25
Атығаев Н.Ә. ТАҒЫ ДА ҚАСЫМ ХАННЫҢ ҚайТЫС БОЛҒАН УАҚЫТЫ МЕН ЖЕРЛЕНГЕН ЖЕРІ ТУРАЛЫ.....	41
Ахантаева Ә.Ж. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНДА ЕГІНШІЛІККЕ БАЙЛАНЫСТЫ ӘДЕТ-ҒҰРЫПТАР МЕН ЖОРА-ЖОСЫНДАР, Аңыз- ӘПСАНАЛАР.....	48
Бахтыбаев М.М. Н.Н. ПАНТУСОВТЫҢ ЖЕТІСУ ЕСКЕРТКІШТЕРІН ЗЕРТТЕУГЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ.....	60
Билалов С.У., Тәжекеев Ә.Ә., Дәрменов Р.Т. ЕРТЕОРТАҒАСЫРЛЫҚ СОРТӨБЕ 1 ҚАЛАШЫҒЫНДА ЖҮРГІЗІЛГЕН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЖҰМЫСТАР.....	77
Ғалиев А.А., Устемирова А.О., Қыдырғажы Б.М. ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫНАН «БІР БЕЛДЕУ ЖӘНЕ БІР ЖОЛҒА».....	89
Джумагазиева А.Н. ИРАНДАҒЫ САЯСИ ӨМІРДІҢ РЕВОЛЮЦИЯДАН KEЙІНГІ ИСЛАМИЗАЦИЯСЫ.....	103
Жылгелді Ж.С. XX ҒАСЫРДЫҢ 20-30 ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҰЖЫМДАСТЫРУ ТАРИХЫНЫҢ ДЕРЕКТІК НЕГІЗДЕРІ (Шығыс Қазақстан мысалында).....	115
Жылқышыбаева Қ.Қ. ЕУРОПАДАҒЫ ҒАЛЫМДАРДЫҢ ТАРИХИ БІЛІМГЕ ҚАТЫСТЫ КӨЗҚАРАСТАРЫ: ТАРИХИ-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ТАЛДАУ.....	122
Ибраева А.Ғ., Садықов Т.С., Темірханова Ә.С. АКАДЕМИК МАНАШ ҚОЗЫБАЕВТЫҢ ХАКІМ АБАЙ ТУРАЛЫ ЗЕРТТЕУЛЕРІ ХАҚЫНДА.....	136
Ибраева А.Ғ., Темірханова Ә.С. ҒАСЫРЛАРДАН СЫР ШЕРТКЕН – СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН (тарихи-салыстырмалы талдау).....	147
Ильясова К.М., Байманов А.А. СКРИПКАШЫ ӘЛІМ АЛМАТ (ҒАЛЫМЖАН ӘБСӘЛАМОВ) ЖӘНЕ ОНЫҢ МУЗЫКАНТ РЕТІНДЕ ҚАЛЫПТАСУЫ.....	159
Ильясова К.М. МИЛЛИОН ИЕРОГЛИФТАН ТҰРАТЫН МАНУСКРИПТ (проф. Т.З. Қайыркеннің «Су Бэйхай. Қазақтың жалпы тарихы» колжазбасын зерттеу жобасы негізінде).....	174
Иманалиева Е. XVI ғ. ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫНЫҢ СЫРТҚЫ САЯСИ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ БАҒЫТЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	187
Исмаилов С.С., Еришева А.А. ЕМБІ МҰНАЙЛЫ АУДАНЫНЫҢ ДАМУ ТАРИХЫ ЖӘНЕ АЛҒАШҚЫ МҰНАЙ КӘСІПШІЛІКТЕРІ.....	193
Исова Л., Апасаттарова Г. ҚАЗІРГІ ГЕОСАЯСИ ҮДЕРІСТЕР АУҚЫМЫНДАҒЫ	199
Кәрібаев Б.Б., Нұртазина Н.Д. ӨЗ-ЖӘНІБЕК ХАННЫҢ ТАРИХИ ТҰЛҒАСЫ (шығыс нарративтері мен қазақтың шежіре аңыздары негізінде)	211
Күлдібаев Е.Қ., Саркулова С.Д. XX ҒАСЫРДЫҢ 30-ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ӨНЕР ҚАЙРАТКЕРЛЕРІНІҢ ҚУҒЫНДАЛУЫ.....	232
Қайыркен Т.З., Ильясова З.С. ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ЖАЗБА ДЕРЕКТЕРДЕГІ ИСПИДЖАБ ЖӘНЕ ОНЫҢ ТӨңІРЕГІНДЕГІ ҚАЛАЛАР МЕН ЕЛДІМЕКЕНДЕР.....	242

Қартабаева Е.Т. РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ ЖӘНЕ ИСЛАМ ДІНІ.....	253
Қойгелдиев М.Қ. МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВ: ҚАЗАН ТӨҢКЕРІСІ – БІЗ ҮШІН ЕУРОПА ТАРИХЫ ТУДЫРҒАН ЖАТ ТӨҢКЕРІС.....	265
Мажигаева Ш.О. 1928-1933 ЖЫЛДАРДАҒЫ ҚАЗАҚТАРДЫҢ ШЕТ ЕЛГЕ БОСУЫ.....	273
Мажикызы Н. ҚЫТАЙ ҚАЗАҚТАРЫНДАҒЫ ТЕРІ ӨҢДЕУ ӨНЕРІ.....	279
Макашева К.Н., Шалкеева З. ИСЛАМ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ҰЙЫМЫ ЖӘНЕ ЕУРОПАЛЫҚ ОДАҚ: ЫНТЫМАҚТАСТЫҚТЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ.....	286
Мұхатова О.Х., Садвокасова З.Т. МАҒЫСТАУДАҒЫ ҚАРУЛЫ ҚАҚТЫҒЫС.....	293
Мұхитов Қ. ҚАЗАҚ КҮРЕСІ: ӨТКЕНІ, БҮГІНІ ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ.....	307
Мұхитов Қ.С. МАҚАТ-ӨЗЕН ТЕМІР ЖОЛЫНЫҢ САЛЫНУЫ.....	318
Надырбеков Н.К. ЕЖЕЛГІ ЖӘНЕ ОРТА ҒАСЫРЛАРДАҒЫ ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАННЫҢ САКРАЛЬДЫ ТОПОГРАФИЯСЫ.....	326
Оспанғалиев Қ.Ә. ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ӨНІРІНДЕГІ БҮКІЛРЕСЕЙЛІК ҚҰРЫЛТАЙ ЖИНАЛЫСЫ САЙЛАУ ӨТКІЗУ НАУҚАНЫНЫҢ БАРЫСЫ.....	340
Раздыков С.З., Зайнов А.М. СОЛТҮСТІК-ШЫҒЫС КАСПИЙ МАҢЫ ЖӘНЕ ОҒАН ІРГЕЛЕС АУДАНДАРДАҒЫ САРМАТ МӘДЕНИЕТІ: ПРОБЛЕМАЛАР, ГИПОТЕЗАЛАР.....	350
Рахбаев Қ.Қ. ЖЕЛТАУ МЕШІТТЕРІНІҢ ТАРИХЫ (XIX Ғ. ОРТАСЫ XX Ғ. БАСЫ).....	363
Садыкова А.М. КЕҢЕС ӨКІМЕТІНІҢ ЕКІНШІ ДҮНИЕЖҮЗІЛІК СОҒЫС ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ДІНГЕ ҚАТЫСТЫ САЯСАТЫ...371	371
Сүгірбаева Г.Д., Исабек Б.Қ., Омарбаев Ы.К. ҚАЗАҚ КСР БОЙЫНША ШЕТЕЛГЕ БАРУДЫҢ ҚҰЖАТТЫҚ ТІРКЕУ ЖҮЙЕСІНІҢ ТӨРТІПТЕРІ: ТОҚЫРАУ КЕЗЕҢІ.....	379
Сыздыкова А.М., Молдакимова А.С. XX ҒАСЫРДЫҢ 80-ШІ ЖЫЛДАРЫНДА ЕРТІС ӨНІРІНДЕГІ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЗҒАЛЫСТАРДЫҢ БЕЛСЕНДІЛІГІ: КЛАССИФИКАЦИЯ ЖӘНЕ ӘДІСТЕР.....	388
Тайман С.Т., Сүгірбай М. СӘТТІҒҰЛ ЖАНҒАБЫЛОВТЫҢ «ДОСАН БАТЫР» ДАСТАНЫНДАҒЫ ТАРИХИ ДЕРЕКТЕР.....	395
Толамисов А.Ғ. ҚАЗАҚ ДИАСПОРАЛАРЫНЫҢ ИНТЕГРАЦИЯСЫ ЖӘНЕ "КІШІ ҚҰРЫЛТАЙЛАРДЫҢ" РӨЛІ.....	417
Төлебаев Т.Ә., Әбікенова Г.Е. XIX-Ғ. ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫ – XX-Ғ. БАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ОҢТҮСТІГІНДЕГІ ҚҰРЫЛЫС МАТЕРИАЛДАРЫ МЕН МИНЕРАЛДЫ ШИКІЗАТТАРДЫ ӨҢДЕУ ӨНДІРІСТЕРІ.....	425
Ужкенов Е.М., Шотанова Ғ.А. ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ САЯСИ ДАҒДАРЫСЫНЫҢ СЫРТҚЫ ФАКТОРЛАРЫ (XVIII ғ. екінші жартысы - XIX ғ. басы).....	437
Хабижанова Г.Б., Алмагамбетова А.М. ҚАРАХАН МЕМЛЕКЕТІНІҢ ТАЙПАЛАРЫ МЕН ОҒЫЗДАР АРАСЫНДАҒЫ ҚАТЫНАСТАРДЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ.....	452
Шашаев Ә.Қ., Смағұлов Б.Қ., Тылахметова А.С. ҚАЗАҚСТАН ҚАЗАҚТАРЫ ГЕНЕАЛОГИЯЛЫҚ ТОПТАРЫНЫҢ ҚАБІР ҮСТІНДЕГІ ҚҰРЫЛЫСТАРЫ.....	460
Шілдебай С.Қ. СЕЙІТҚАЛИ МЕНДЕШЕВТІҢ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ЖӘНЕ МЕМЛЕКЕТ.....	472

СОДЕРЖАНИЕ

Абдукадыров Н.М., Нұсқабай П.П., Сабанчиева Ж.М. ВЛИЯНИЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ СИСТЕМЫ НА РЕФОРМУ ТАНЗИМАТА И МУСТАФА РЕШИД ПАША.....	5
Азмуханова А., Эгамбердиев М., Шаншарбек У. ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ КОНСОЛИДАЦИИ И СОТРУДНИЧЕСТВА ТЮРКСКИХ НАРОДОВ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВЕКОВ.....	16
Акымбек Е.Ш., Шагирбаев М.С. СТРАТИГРАФИЯ СРЕДНЕВЕКОВЫХ ТОРТКУЛИ В ШУЙСКОМ ДОЛИНЕ (X-XII вв.).....	25
Атыгаев Н.А. ЕЩЕ РАЗ О ВРЕМЕНИ СМЕРТИ И МЕСТЕ ЗАХОРОНЕНИЯ КАСЫМ-ХАНА.....	41
Ахантаева А.Ж. ОБЫЧАИ, ПРИМЕТЫ И ЛЕГЕНДЫ КАЗАХСКОГО НАРОДА, СВЯЗАННЫЕ С ЗЕМЛЕДЕЛИЕМ.....	48
Бахтыбаев М.М. ВКЛАД Н.Н. ПАНТУСОВА В ИЗУЧЕНИЕ ПАМЯТНИКОВ СЕМИРЕЧЬЯ.....	60
Билалов С.У., Тажекеев А.А., Дарменов Р.Т. АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАБОТЫ НА РАННЕСРЕДНЕВЕКОВОМ ГОРОДИЩЕ СОРТОБЕ I.....	77
Галиев А.А., Устемирова А.О., Қыдырғажы Б.М. ОТ ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ К «ПОЯСУ И ПУТИ».....	89
Джумагазиева А.Н. ПОСТРЕВОЛЮЦИОННАЯ ИСЛАМИЗАЦИЯ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ В ИРАНЕ.....	103
Жылгелді Ж.С. ИСТОЧНИКИ ИСТОРИИ КОЛЛЕКТИВИЗАЦИИ В 20-30 ЛЕТ XX ВЕКА.....	115
Жылкышыбаева К.К. ВЗГЛЯДЫ НА ИСТОРИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ УЧЕНЫХ В ЕВРОПЕ: ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ.....	122
Ибраева А.Г., Садыков Т.С., Темирханова А.С. ИССЛЕДОВАНИЯ О ХАКИМ АБАЕ В ТРУДАХ АКАДЕМИКА МАНАШ КОЗЫБАЕВА.....	136
Ибраева А.Г., Темирханова А.С. СЕВЕРНЫЙ КАЗАХСТАН СКВОЗЬ ВЕКОВ (историко-сравнительный анализ).....	147
Ильясова К.М., Байманов А.А. СКРИПАЧ АЛИМ АЛМАТ (ГАЛИМЖАН АБСАЛЯМОВ) И ЕГО СТАНОВЛЕНИЕ КАК МУЗЫКАНТА.....	159
Ильясова К.М. МАНУСКРИПТ СОСТОЯЩИЙ ИЗ МИЛЛИОНА ИЕРОГЛИФОВ (по проектам исследования рукописей «Су Бэйхай. Общая история казахов» проведенных проф. Турсунханом Закенулы Кайыркеном).....	174
Иманалиева Е. ОСОБЕННОСТИ ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА В XVI ВЕКЕ.....	187
Исмаилов С.С., Еришева А.А. ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ УРАЛО-ЭМБИНСКОГО НЕФТЯНОГО РАЙОНА И ПЕРВЫЕ НЕФТЕПРОМЫСЛЫ....	193
Исова Л., Апсаттарова Г. ОТНОШЕНИЯ КАЗАХСТАНА И ИРАНА В РАМКАХ СОВРЕМЕННЫХ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ.....	199
Карибаев Б.Б., Нуртазина Н.Д. ИСТОРИЧЕСКАЯ ФИГУРА КАЗАХСКОГО ХАНА АЗ-ДЖАНИБЕКА(на основе восточных нарративов и генеалогических мифов казахов).....	211
Кулдибаев Е.К., Саркулова С.Д. ГОНЕНИЯ НА ДЕЯТЕЛЕЙ ИСКУССТВА В 30-Х ГОДАХ XX ВЕКА.....	232
Қайыркен Т.З., Ильясова З.С. ИСПИДЖАБ И БЛИЗЛЕЖАЩИЕ К НЕМУ ГОРОДА И НАСЕЛЕННЫЕ ПУНКТЫ В СРЕДНЕВЕКОВЫХ ПИСЬМЕННЫХ ИСТОЧНИКАХ.....	242
Картабаева Е.Т. ДУХОВНАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ И ИСЛАМ.....	253
Койгелдиев М.К. МАГЖАН ЖУМАБАЕВ: ИДЕЯ ОКТЯБРЬСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ ДЛЯ НАС БЫЛА ЧУЖАЯ.....	265
Мажибаева Ш.О. МАССОВОЕ ПЕРЕСЕЛЕНИЕ КАЗАХОВ ЗА РУБЕЖ В 1928-1933 ГОДЫ.....	273

Мажикызы Н. ИСКУССТВО ОБРАБОТКИ КОЖИ У КАЗАХОВ КИТАЯ.....	279
Макашева К.Н., Шалкеева З. ОРГАНИЗАЦИЯ ИСЛАМСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА И ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ: ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА.....	286
Мухатова О.Х., Садвокасова З.Т. ВООРУЖЕННОЕ СОПРОТИВЛЕНИЕ В МАНГИСТАУ.....	293
Мухитов К. КАЗАХСКАЯ БОРЬБА: ПРОШЛОЕ, СЕГОДНЯ И БУДУЩЕЕ.....	307
Мухитов К. СТРОИТЕЛЬСТВО ЖЕЛЕЗНОЙ ДОРОГИ МАКАТ-УЗЕНЬ.....	318
Надырбеков Н.К. САКРАЛЬНАЯ ТОПОГРАФИЯ ДРЕВНЕГО И СРЕДНЕВЕКОВОГО ВОСТОЧНОГО КАЗАХСТАНА.....	326
Оспангалиев К.А. О ХОДЕ ПРОВЕДЕНИЯ ВЫБОРОВ ВСЕРОССИЙСКОГО УЧРЕДИТЕЛЬНОГО СОБРАНИЯ ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ.....	340
Раздыков С.З., Зайнов А.М. САРМАТСКАЯ КУЛЬТУРА НА СЕВЕРО-ВОСТОЧНОМ ПРИКАСПИИ В ПРИЛЕГАЮЩИХ К НЕМУ РАЙОНАХ: ПРОБЛЕМЫ, ГИПОТЕЗЫ.....	350
Рахбаев К.К. ИСТОРИЯ ЖЕЛТАУСКИХ МЕЧЕТЕЙ (СЕРЕДИНА XIX – НАЧАЛО XX ВЕКОВ).....	363
Садыкова А.М. ПОЛИТИКА СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ В ОТНОШЕНИИ РЕЛИГИИ В ПЕРИОД ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ.....	371
Сугирбаева Г.Д., Исабек Б.К., Омарбаев Ы.К. ПОРЯДОК РЕГИСТРАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ ДОКУМЕНТИРОВАНИЯ ВЫЕЗДА ЗА ГРАНИЦУ В КАЗАХСКОЙ ССР: ПЕРИОД ЗАСТОЯ.....	379
Сыздыкова А.М., Молдакимова А.С. АКТИВНОСТЬ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ДВИЖЕНИЙ ПРИИРТЫШЬЯ 80-Е ГОДЫ XX ВЕКА: КЛАССИФИКАЦИЯ И МЕТОДЫ.....	388
Тайман С.Т., Сүгірбай М. ИСТОРИЧЕСКИЕ СВЕДЕНИЯ В ДАСТАНЕ С.ЖАНГАБЫЛОВА «ДОСАН БАТЫР».....	395
Толамисов А.Г. ИНТЕГРАЦИЯ КАЗАХСКИХ ДИАСПОР И РОЛЬ «МАЛЫХ КУРУЛТАЕВ».....	417
Түлебаев Т.А., Абикиенова Г.Е. ПРОИЗВОДСТВО СТРОИТЕЛЬНЫХ МАТЕРИАЛОВ И ОБРАБОТКА МИНЕРАЛЬНОГО СЫРЬЯ НА ЮГЕ КАЗАХСТАНА ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – НАЧАЛЕ XX.....	425
Ужкенов Е.М., Шотанова Г.А. ВНЕШНИЕ ФАКТОРЫ ПОЛИТИЧЕСКОГО КРИЗИСА В КАЗАХСКИХ СТЕПЯХ (вторая половина XVIII - начало XIX вв.).....	437
Хабижанова Г.Б., Алмагамбетова А.М. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ПЛЕМЕНАМИ КАРАХАНИДСКОГО ГОСУДАРСТВА И ОГУЗАМИ.....	452
Шашаев А. К., Смагулов Б. К., Тылахметова А.С. НАМОГИЛЬНЫЕ СООРУЖЕНИЯ ГЕНЕАЛОГИЧЕСКИХ ГРУПП КАЗАХОВ КАЗАХСТАНА И РОССИИ.....	460
Шилдебай С.К. ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ И ГОСУДАРСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СЕЙТКАЛИ МЕНДЕШЕВА.....	472

CONTENTS

Abdukadyrov N.M., Nuskabay P.P., Sabanchieva Zh.M. INFLUENCE OF THE EUROPEAN SYSTEM ON TANZIMATS REFORM AND MUSTAFA RESHID PASHA.....	5
Azmukhanova A., Egamberdiyev M., Shansharbek U. PROBLEMS OF STUDYING CONSOLIDATION AND COOPERATION OF TURKIC PEOPLES OF THE LATE XIX - EARLY XX CENTURIES.....	16
Akymbek E.Sh., Shagirbaev M.S. THE STRATIGRAPHY OF MEDIEVAL TORTKULS IN SHU VALLEY (X-XII cc.).....	25
Atygayev N.A. ONCE AGAIN ABOUT THE TIME OF DEATH AND THE PLACE OF BURIAL KASYM-KHAN.....	41
Akhantaeva A.Zh. THE KAZAKH CUSTOMS, TRADITIONS AND LEGENDS RELATED TO AGRICULTURE.....	48
Bakhtybaev M.M. N.N. PANTUSOV'S CONTRIBUTION IN THE STUDY OF THE MONUMENT OF THE SEMIRECHYE.....	60
Bilalov S.U., Tazhekeyev A.A., Darmenov R.T. ARCHAEOLOGICAL RESEARCH ON THE EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT.....	77
Galiev A.A., Ustemirova A.O., Kydyrgozhy B.M. OF SORTOBE 1 FROM GREAT SILK ROAD TO "ONE BELT ONE ROAD".....	89
Jumagazyeva A.N. POST-REVOLUTIONARY ISLAMIZATION OF POLITICAL LIFE IN IRAN.....	103
Zhylgeldi Zh.S. SOURCES OF HISTORY OF COLLECTIVIZATION IN 20-30 YEARS OF THE XX CENTURY.....	115
Zhylykshybayeva K.K. VIEWS ON THE HISTORICAL EDUCATION OF SCIENTISTS IN EUROPE: A HISTORICAL-PHILOSOPHICAL ANALYSIS.....	122
Ibraeva A.G., Sadykov T.S., Temirkhanova A.S. RESEARCH ON HAKIM ABAI IN THE WORKS OF ACADEMICIAN MANASH KOZYBAYEV.....	136
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S. NORTH KAZAKHSTAN THROUGH THE AGES (historical and comparative analysis).....	147
Ilyassova K.M., Baimanov A.A. VIOLINIST ALIM ALMAT (GALIMZHAN ABSALYAMOV) AND HIS PATH OF BECOMING AS A MUSICIAN.....	159
Ilyassova K.M. A MANUSCRIPT CONSISTING OF MILLION HIEROGLYPHICS (on manuscript research projects «Su Beihai. The general history of the Kazakhs» conducted by Prof. Tursunkhan Zakenuly Kayirken).....	174
Imanalieva E. GOALS AND FEATURES OF KAZAKH KHANATE'S FOREIGN POLITICAL RELATIONS IN THE XVI CENTURY.....	187
Ismailov S. S., Yerisheva A.A. HISTORY OF DEVELOPMENT OF THE URAL-EMBINSKY OIL REGION AND THE FIRST OIL FIELDS.....	193
Isova L., Apsattarova G. RELATIONSHIP BETWEEN KAZAKHSTAN AND IRAN IN THE FRAMEWORK OF MODERN GEOPOLITICAL PROCESSES.....	199
Karibayev B.B., Nurtazina N.D. HISTORICAL FIGURE OF KAZAKH KHAN AZ-JANIBEK (based on the eastern narratives and genealogical myths of Kazakhs).....	211
Kuldybaev E., Sarkulova S. THE PERSECUTION OF ARTISTS IN THE 1930S.....	232
Kaiyrken T.Z., Ilyassova Z.S. SISFIDJAB AND NEARBY TOWNS AND LOCALITIES IN MEDIEVAL WRITTEN SOURCES.....	242
Kartabayeva E.T. SPIRITUAL MODERNIZATION AND ISLAM.....	253
Koigeldiyev M. MAGZHAN ZHUMABAYEV: THE IDEA OF THE OCTOBER REVOLUTION WAS FOREIGN TO US.....	265

Mazhibayeva Sh.O.	
MASS MIGRATION OF KAZAKHS ABROAD IN 1928-1933.....	273
Mazhikyzy N.	
LEATHER TREATMENT ART AT THE CHINESE KAZAKHS.....	279
Makasheva K.N., Shalkeyeva Z.	
ORGANIZATION OF ISLAMIC COOPERATION AND THE EUROPEAN UNION: MAIN AREAS OF COOPERATION.....	286
Mukhatova O., Sadvokasova Z.T.	
THE ARMED RESISTANCE IN MANGISTAU.....	293
Mukhitov K.	
KAZAKH WRESTLING: PAST, TODAY AND FUTURE.....	307
Mukhitov K.	
CONSTRUCTION OF THE MAKAT-UZEN RAILWAY.....	318
Nadyrbekov N.K.	
SACRED TOPOGRAPHY OF ANCIENT AND MEDIEVAL KAZAKHSTAN.....	326
Ospangaliyev K.A.	
ON THE COURSE OF THE ELECTION OF THE ALL-RUSSIAN FOUNDING MEETING OF THE EAST KAZAKHSTAN REGION.....	340
Razdykov S.Z., Zainov A.M.	
SARMATIAN CULTURE IN THE NORTH-EAST CASPIAN AND ADJACENT AREAS: PROBLEMS, HYPOTHESES.....	350
Rakhbayev K.K.	
HISTORY OF ZHELTAU MOSQUES (MID-XIX-EARLY XX CENTURIES).....	363
Sadykova A.M.	
POLICY OF THE SOVIET GOVERNMENT IN RELATION TO RELIGION DURING WORLD WAR II.....	371
Sugirbayeva G.D., Issabek B.K., Omarbayev Y.K.	
REGISTRATION SYSTEM PROCEDURE FOR DOCUMENTING TRAVEL ABROAD IN THE KAZAKH SSR: PERIOD OF STAGNATION.....	379
Syzdykova A., Moldakimova A.	
ACTIVITY OF ECOLOGICAL MOVEMENTS OF PRIYRTISHIYA IN THE 80s OF THE XX CENTURY: CLASSIFICATION AND METHODS.....	388
Taiman S.T., Sugurbay M.	
HISTORICAL SOURCES IN THE EPIC POEM OF S.ZHANGABYLOV «DOSAN BATYR».....	395
Tolamissova A.G.	
INTEGRATION OF THE KAZAKH DIASPORES AND THE ROLE OF «SMALL KURULTAIS».....	417
Tulebaev T.A., Abikenova G.E.	
PRODUCTION OF BUILDING MATERIALS AND PROCESSING OF MINERAL RAW MATERIALS IN THE SOUTH OF KAZAKHSTAN IN THE SECOND HALF OF THE 19TH - EARLY 20TH CENTURIES.....	425
Uzhkenov E.M., Shotanova G.A.	
EXTERNAL FACTORS OF THE POLITICAL CRISIS IN THE KAZAKH STEPPES (second half of the 18-th - the beginning of the 19-th centuries).....	437
Habizhanova G.B., Almagambetova A.M.	
SOME ASPECTS OF RELATIONS BETWEEN THE TRIBES OF KARAKHANID STATE AND THE OGHUZES.....	452
Shashaev A., Smagulov B., Tylakhmetova A.	
GRAVE CONSTRUCTIONS OF GENEALOGICAL GROUPS OF KAZAKHS IN KAZAKHSTAN AND RUSSIA.....	460
Shildebay S.	
PUBLIC, POLITICAL AND STATE ACTIVITIES OF SEYTKALI MENDESHEV.....	472

EDU.E-HISTORY.KZ

электрондық ғылыми журналы 2020. 1(21)

Бас редактор:
Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:
Зикирбаева В.С.

Жарияланған күні: 30.03.2020.
Пішімі 70x100/16. Баспа табағы 26,6.

Құрылтайшысы және баспагері:
Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:
050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМКТел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Е-mail: edu.history@bk.ru.
Журнал сайты: <https://edu.e-history.kz>

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ басылған:
050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй